

Neoevolucionistický pohled na vznik státu a hierarchií

MAREK NĚMECKÝ*

A Neoevolutionist View on the Origin of the State and Hierarchies

Abstract: This review essay analyses the work of Kent Flannery and Joyce Marcus [2012], presenting it as an ambitious new attempt to apply neo-evolutionist models to the processes of the emergence of hierarchies and states. The work is compared with the classic works of Elman Service [1962] and Morton Fried [1967]. Unlike other authors, it draws more on Fried's tradition of dividing societies into egalitarian, rank, stratified and states. In particular, the concept of generations of states in a given region is innovative, offering different models for understanding time within a macrosocial analysis. The results of the analysis of the book are expressed in two tables, which are appended to the text.

Keywords: ancient state; chiefdom; hierarchy; sociopolitical typology; political evolution

DOI: 10.14712/23363525.2024.8

Analyzované dílo představuje syntetickou monografii věnovanou popisu vývoje lidských společností a sociálních nerovností od egalitárních tlup ke stratifikovaným říším. Autory jsou významní odborníci na předkolumbovské Mexiko Kent V. Flannery a Joyce Marcus.

Kent Flannery (nar. 1934) je profesorem antropologické archeologie na Univerzitě v Michiganu a kurátorem Muzea antropologické archeologie. Původně se zabýval zoologií, později se však přeorientoval na zoo-archeologii. Po úvodních výzkumech v Íránu a Peru začal vést projekt věnovaný sociální ekologii v údolí Oaxaca (zapotecká civilizace). V současné době se specializuje na neolitickou revoluci, počátek usedlého způsobu života ve vesnicích a na vznik pro recenzovanou publikaci klíčovou problematiku společenských nerovností [LSA 2023a].

Joyce Marcus vystudovala na Harvardu a zaměřuje se zejména na výzkum zapotecké civilizace a předkolumbovského Mexika. Na základě analýzy mayských hieroglyfů dokázala, že některé mayské státy měly čtyřstupňovou hierarchii sídel. Poté vytvořila dynamický model popisující cykly vzestupu a pádu mayských městských států a následně se rozhodla uplatnit podobný přístup na zapoteckou civilizaci v údolí Oaxaca. V současnosti se věnuje komparativnímu výzkumu náčelnictví a států [LSA 2023b].

Předkládaná kniha je uvedena Rousseauovým citátem: „Člověk se rodí svobodný, ale všude je v kovech.“ Tomu odpovídá její členění do pěti hlavních částí. První se zabývá rovnostářskými společnostmi, druhá společnostmi formálně rovnostářskými, avšak založenými na prestiži, třetí kapitola obrací pozornost k náčelnickým společnostem, které

* Mgr. Marek Německý, Ph.D., Katedra sociologie FHS UK, Pátkova 2137/5 182 00 Praha 8 – Libeň. E-mail: marek.nemecky@fhs.cuni.cz

institucionalizovaly dědičnou nerovnost. Čtvrtá část analyzuje státy a impéria, závěrečnou pátou kapitolou pak tvoří úvahy o možnostech lidí čelit vzrůstající nerovnosti.

Autoři, navzdory módní skepsi, zastávají pozitivní pohled na možnost etnohistorie, snaží se tedy dedukovat sociální struktury prehistorických společností z antropologické evidence získané terénními výzkumy společností nedávných. V knize je navíc patrný také pozitivní přístup k neoevolucionistické tradici. V interview [Flannery 2006] hájí Flannery antropologickou archeologii proti postmoderním atakům a oproti jiným archeologům [Yoffee 2005] klade mnohem větší důraz na evoluci makrostruktur.

Publikace začíná evolucí člověka a otázkami spojenými s neandertálci. Potom už autoři přistupují k rovnostářským společnostem prehistorie i nedávné minulosti zkoumané antropology. Zde uvádějí osobnost Radcliffe-Browna a jeho výzkumy Andamanců, vyznačujících se rovnostářskými skupinami vedenými staršími. Následuje výklad domorodých Australanů a Tasmanců. Zatímco Andamanci neměli klany, Australané je mají. Vývoj směrem ke klanům tudíž znamená nejenom nárůst komplexity sociální organizace, ale rovněž potenciál růstu nerovnosti. Sociální struktura musí být zároveň vztažena k možnosti skupinových válek. Ty jsou zaznamenány jak u Andamanců tak u klanových Australanů. Klanovou strukturu společnosti ukotvuje „kosmologie“, tedy celkové pojetí metafyzického řádu. I rovnostářské společnosti uznávají prioritu mužů před ženami, starších před mladšími a původních usdlíků před nově přichozími.

Autoři se snaží obhájit myšlenku, že vznik materiální nerovnosti není podmíněn obděláváním půdy, přičemž uvádějí příklady bohatých pobřežních indiánských komunit: Čumašů a Nutka z pacifického pobřeží USA. Tlingitové, rybářská společnost žijící z lovu lososů, měli nejen vysoce hierarchizovaný sociální systém s dědičnou aristokracií, nýbrž dokonce i otroctví válečných zajatců. Autoři dále popisují vliv hierarchické společnosti Tlingitů na egalitárnější sousedy.

Druhá kapitola se věnuje rovnostářským společnostem s prestiží, jinak řečeno se sociálními statusy založenými na „výkonu“. Tato forma je typická pro zahradnické společnosti a některé společnosti zemědělské. Takový výklad samozřejmě nemůže začít jinde než na Nové Guineji. Vynález zemědělství byl zde připisován duchům a vedl k vytvoření společností spočívajících na odložené spotřebě a usdlém způsobu života. Míra akumulovaného bohatství (sladké brambory, prasata) potom koreluje se sociálním statutem, protože bohatí muži si mohou dovolit platit cenu za nevěstu. Na vrcholu žebříčku prestiže stáli bigmeni, tedy nejvlivnější lidé klanu, kteří zároveň fungovali jako reprezentanti klanu navenek. Statut bigmena byl dosaženým statutem, bigmeny se stávali muži schopní nahromadit nejvíce prasat a žen. Bigmeni se zapojují do meziklanových sítí směny a vedou také klany do klanových válek.¹

Při výkladu růstu nerovností autoři následně zavítají do indického Assamu, kde žijí Nágové. Ti popravovali svoje válečné zajatce a usekávali jim hlavy. U společností založených na získání statusu hrály důležitou roli rovněž rituální domy. Autoři se pokoušejí doložit existenci rituálních domů u neolitických společností starověkého Blízkého východu (například Jericho), předkolumbovských kultur Mexika a Peru. Zatímco v Iráku, Mexiku a Peru vedl růst prestiže postupně k ustavení dědičnosti sociálního statusu, indiánské

¹ Příkladem systému bigmenů může být etnikum Dani na Nové Guineji [Heider 1970; 1997]

společnosti kultury puebel amerického středozápadu umožnily vyniknout talentovaným jedincům, ale bránily se vzniku dědičné aristokracie (například Hopiové).

Třetí rozsáhlá část se zaměřuje na procesy, které generují dědičnost sociálního statusu a vedou ke vzniku aristokracie. Autoři začínají u Avatipů z okolí řeky Sepik Nové Guineje. Uvádějí je coby příklad Rousseauova argumentu, že nerovnost pochází ze snahy jedinců, aby s nimi bylo nakládáno jako s nadřazenými [Flannery – Marcus 2012: 191]. Tito jedinci se pak pokoušejí změnit rovnostářský charakter segmentární společnosti tím, že manipulují s kosmologií a genealogiemi.

Následovat samozřejmě musí klasický výklad Kaččinů převzatý od Edmunda Leache z jeho *Politických systémů náhorní Barmy*. Na tomto teritoriu se střídají rovnostářské (gumlao) a hierarchické (gumsa) mody sociální organizace. V rovnostářském modelu gumlao žili lidé ve vesnicích vedených pohlaváry, těmto pohlavárům ale neodevzdávali tribut. Všechny rody si byly rovné, cena za nevěstu u nich byla stejná a loajalita lidí patřila místu. Naproti tomu v hodnostářském modelu gumsa žili lidé v konglomerátu vesnic pod vedením náčelníka. Každý, kdo nepatřil do rodu náčelníka, mu musel platit tribut. Rody měly odstupňované hodnoty, ceny nevěst byly nejvyšší u nejvíce urozených rodů. Rody, které dávaly nevěsty, měly vyšší status než rody, jež je přijímaly. Loajalita lidí v tomto případě patřila jejich rodu [Flannery – Marcus 2012: 196–197].

Edmund Leach se pokoušel tranzici od rovnostářské segmentární k hodnostářské náčelnické společnosti u Kaččinů vysvětlit interakcí s Šany z nížin, kteří měli státní hierarchickou společnost. Bohatí Kaččinové přijímali dary a nevěsty od Šanů a to zvyšovalo jejich prestiž. Jonathan Friedman podle mínění autorů publikace předložil alternativní model postavený na výzkumu Nágů, kde rozhodujícím modelem k tranzici se stala manipulace genealogií. Vlivní vůdci přesvědčí ostatní vesničany, že sami vůdcové jsou potomky vesnických duchů, zatímco vesničané potomky duchů méně vznešených. Třetím scénářem je potom vliv dlužního nevolnictví.

Během dalšího výkladu sledujeme vznik konceptu *mana* v Polynésii. Zatímco u segmentárních společností se životní síla získávala nějakou aktivitou (například sekáním hlav nepřátel), u polynéských společností byla síla *mana* spojena se statusem získaným narozením. Autoři popisují jednotlivé typy náčelnických společností, od těch nejjednodušších (Tikopia) až po společnosti² předkolumbovské Panamy a Kolumbie. V kontrastu k tomu jsou zmiňováni Taniové z Assamu, u nichž má aristokracie sekulární charakter založený na akumulaci bohatství.

Od antropologie se publikace přesunuje opět k archeologii, když se autoři soustředí na kultury v Mezopotámii, konkrétně na společnosti halafského (6100–5100 př. n. l.) a ubaidovského (5500–3700) období. Přejechou od rituálních domů neolitického období k chrámům interpretují coby projev více hierarchického náčelnického principu. To je ovšem trochu v rozporu s názory archeologů jako Maiselse, kteří se domnívají, že v Mezopotámii bylo v zásadě přeskočeno náčelnické stádium a městský stát vznikl na půdorysu segmentární společnosti [Maisels 1993]. Výklad pokračuje prehistorickými indiánskými společnostmi jihu USA.

S klíčovými argumenty se setkáváme v kapitole věnované přechodu od hodnostářské ke stratifikované společnosti. Stratifikovaná společnost se podle argumentace autorů

² Koncept náčelnictví byl do antropologie uveden Kalervo Obergem [1955].

vyznačuje třídní endogamií, načež počátky této třídní endogamie popisují na polynéských společnostech: Samoa, Tonga a Havaj (seřazeny podle míry třídní segregace).

Ve čtvrté části se naše pozornost obrací k politickým útvarům založeným na nerovnosti: královstvím a říším. Na rozdíl od Elmana Service [Service 1962; 1975] na místo jednotného pojmu stát dává kapitola přednost dvěma podkategoriím: království a říše. Ostatně pojem království bývá obecně považován za vhodný ekvivalent pojmu státu v archaických dobách i jinými autory [Kang 2005].

Nicméně nejvýznamnější inovací je zde koncept *generací státu*, což je idea spočívající v hypotéze, že v každém makroregionu vznikl nějaký primární stát, kde instituce státu byly originálním vynálezem. Následující generace států potom na původní invenci navazovaly a učily se od předchozích státních útvarů. Komplexita sociální struktury jednotlivého státu pak tedy není funkcí absolutního letopočtu, nýbrž souvisí s pořadím jeho státní generace v daném regionu. Zatímco v Elamu a Sumeru vznikly první státy na konci 4. tisíciletí před naším letopočtem, v pohoří Karákóram na severu Pákistánu došlo k podobnému procesu až ve dvacátých letech 19. století. Paradoxně byl v tomto případě vznik státu stejně jako u Sumerů a Egyptanů spojen s vybudováním rozsáhlého zavlažovacího systému [Flannery – Marcus 2012: 355–358; Sidsky 1995]. Koncept generací států rovněž umožňuje nové promýšlení role času v sociálních vědách, kdy rozhodující není astronomický čas letopočtu, nýbrž opět generace státu v daném regionu. Tuto skutečnost je následně možné promýšlet v rámci rozlišení mezi obecnou a specifickou evolucí [Sahlins – Service 1960], přičemž specifická evoluce představuje vývojovou řadu dané společnosti v daném prostředí, zatímco evoluce obecná řazení společností na základě complexity organizace. Koncept generací států v daném regionu je znázorněn v tabulce č. 1.

Závěrečné shrnutí

Celkově se zdá, že základní konceptualizace knihy připomíná spíše typologii³ Mortona Frieda [1967], který dělil společnosti na egalitární, hodnotářské, stratifikované a státy, než typologii tlupy, kmeny, náčelnictví a státy v podání Elmana Service [1962]. Nicméně Flannery a Marcusová obě uvedené typologie inovativně kombinují a upozorňují na atypické případy, například na ne-náčelnickou aristokracii u assamských Apa Tanižů.

Nesporným kladem knihy zůstává, že autoři sledují jednotlivé regiony napříč časem. V údolí Oaxaca v Mexiku začíná vývoj San Jose Mogote ve stádiu náčelnictví (500 př. n. l.), které postupně poráží sousedy a konstituuje se do podoby státu, jenž nakonec ovládne celé rozsáhlé údolí (200 n.). Pokud jde o Mezopotámii, je publikací zkoumán vývoj od předstátních chrámových městeček Ubaidu až po Sargona Akadského.

Velmi sympatickou stránku knihy představuje víra v legitimitu přístupu „antropologické archeologie“, který bychom mohli nazvat etnohistorií, jinak řečeno přesvědčení, že můžeme na základě antropologických poznatků rekonstruovat vývoj společností dávno minulých. O Teotihuacanu se uvádí, že měl cosi jako kolektivní strukturu správy, protože zde nenacházíme symboly hierarchické podřízenosti. Naproti tomu mnohem menší mayaské městské státy byly založeny na hierarchickém principu panovníka boha, nicméně jejich

³ K problematice sociálních typologií: [Lenski 1994].

sociální struktura se opírala o primitivní princip konického klanu připomínající klasická náčelnictví. Interpretace vývoje politické centralizace zapotécké civilizace v podstatě rovněž stojí pouze na etnoarcheologické rekonstrukci.

Na rozdíl od jiných autorů skeptických k evolučnímu vysvětlení, jako je například Yoffee [Yoffee 2005], naši autoři pozitivně navazují na konceptuální dědictví neoevolucionismu šedesátých let a věří ve smysluplnou možnost nalézt v dějinách postžitelné trendy. Ocenit je třeba i jejich věcný jazyk a podloženost tvrzení empirickými argumenty.

Nabízí se srovnání s jinou ambiciózní typologií Allena Johnsona a Timothy Earla [2000], kteří rozlišili lidské společnosti na 1) rodinné skupiny, 2) lokální skupiny a 3) regionální politické útvary. Lokální skupiny dělí na a) akefalické vesnice, b) kolektivity bigmanů. Regionální politické útvary pak rozdělují na a) jednoduchá náčelnictví, b) komplexní náčelnictví, c) rané státy a d) národní státy. Oproti Flannery a Marcus se Johnson a Earle silně inspirovali Elmanem Servicem. Johnson a Earle také více akcentují demografické faktory, když za klíčový faktor považují hustotu obyvatelstva, jejíž nárůst v dalším vývoji vede k rostoucímu boji o zdroje a stimuluje politickou centralizaci. Oproti nim Flannery a Marcus prezentují mnohem multidimenzionálnější přístup integrující rozmanité teorie do jednotné syntetické perspektivy. Klíčovou proměnnou přitom je míra společenské nerovnosti, tedy hledisko Mortona Frieda, přičemž struktury jako tlupy, kmeny nebo náčelnictví zde hrají druhořadou roli. Podobná míra nerovnosti může existovat i v odlišných politických typech. Výsledná typologie, pak je zachycena v tabulce č. 2. Právě tento multilineární přístup⁴ popisující rozmanité cesty od egalitárních ke stratifikovaným společnostem představuje největší komparativní výhodu recenzované práce.

Tabulka 1. Generace států v některých makroregionech

	Mezoamerika	Peru	severní Pákistán Karákóram	Madagaskar
1. generace	Teotihuacan (100–550AD)	Moche (100–700AD)	Hunza (1824)	Merina (1810)
2. generace	Cantona, Cacaxtla, Xochicaldo (600–900)	Huari (500–1000), Tiwanaku (550–1000)		
3. generace	Tula Toltec (900–1122)	Čimor (850–1460)		
4. generace	Culhuacan (1200–1300)	Inkové (1438–1532)		
5. generace	Aztékové (1428–1520)			

⁴ Ke konceptu multilineární evoluce: [Steward 1955].

Tabulka 2. Implicitní klasifikační schéma společností dle [Flannery a další 2012], upraveno Markem Německým na základě [Fried 1967]

Společnosti						
Egalitární		Hodnotářské		Stratifikované	Státy	
Bez klanů	S klany	S dosaženým statusem	S připsaným statusem (jednoduchá náčelnictví)	Třídní endogamie	Království	Impéria
Andamanci	Domorodí Australané, Tasmánci	Konfederace Bigmenů na Nové Guinei, Pueblané	Kachinové, Nágové, Tikopia	Samoa, Tonga, Ubaid	Havaj, Zulu, Hunza, Zapotékové, Calakmul	Říše Sargona Akadského, Aztékové, Inkové

Literatura

- Eisenstadt, Shmuel N. [1971/1989]. Political sociology. In: Shmuel N. Eisenstadt (ed.). *Political sociology. A reader. Vol 1*. Jaipur: Rawat Publications.
- Flannery, Kent V. [2006]. On the Resilience of Anthropological Archaeology. *Annual Review of Anthropology* 35: 1–13.
- Flannery, Kent V. – Marcus, Joyce [2012]. *The Creation of Inequality: How Our Prehistoric Ancestors Set the Stage for Monarchy, Slavery, and Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fried, Morton H. [1967]. *The Evolution of Political Society. An Essay in Political Anthropology*. New York: Random House.
- Heider, Karl [1970]. *Dugum Dani. A Papuan Culture in the Highlands of West New Guinea*. New York: Wenner-Gren Foundation For Anthropological Research, Inc.
- Haider, Karl [1997]. *Grand Valley Dani. Peaceful Warriors*. 3. vyd. New York: Harbourt Brace College Publishers.
- Johnson, Allen W. – Earle, Timothy [2000]. *The Evolution of Human Societies. From Foraging Group to Agrarian State*. 2. vyd. Stanford: Stanford University Press.
- Kang, Bong W. [2005]. An Examination of an Intermediate Sociopolitical Evolutionary Type between Chiefdom and State. *Arctic Anthropology* 42 (2): 22–35.
- Lenski, Gerhard [1994]. Societal Taxonomies. *Annual Review of Sociology* 20: 1–26.
- LSA [2023a]. Kent Flannery. *College of Literature, Science and Arts*. [Online] 23. 5. 2023a. <https://lsa.umich.edu/anthro/people/faculty/archaeological-faculty/kflanner.html>.
- LSA [2023b]. Joyce Marcus. [Online] 23. 5. 2023b. <https://lsa.umich.edu/anthro/people/faculty/archaeological-faculty/joymar.html>.
- Maisels, Charles Keith [1993]. *The Emergence of Civilization. From hunting and gathering to agriculture, cities, and the state in the Near East*. London: Routledge.
- Oberg, Kalervo [1955]. Types of Social Structure among the Lowland Tribes of South and Central America. *American Anthropologist* 57 (3): 472–487.
- Sahlins, Marshall D. – Service, Elman R. [1960]. *Evolution and Culture*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Sanders, Williams T. – Marino, Joseph [1970]. *New World Prehistory. Archaeology of the American Indian*. Foundations of Modern Anthropology Series. New Jersey: Prentice-Hall.
- Service, Elman R. [1962]. *Primitive Social Organization. An Evolutionary Perspective*. New York: Random House.

- Service, Elman R. [1975]. *Origins of the State and Civilization*. New York: Norton and Company.
- Sidky, Homyum [1995]. Irrigation and State Formation in Hunza. *Central Asiatic Journal* 39 (2): 246–269.
- Steward, Julian H. [1955]. *Theory of Culture Change*. Chicago: University of Illinois Press.
- Yoffee, Norman [2005]. *Myth of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marek Německý působí v rámci studijního programu historická sociologie na Fakultě humanitních studií. Zabývá se historickou sociologií politiky a komparativní makrosociologií.